

## Ezernégyszáztizenhárom\*

(Manz József, 1941, Szentfülöp)

Őseinket 1763-ban Mária Terézia telepítette Szentfülöpre szinte Németország egész területéről. Mi Kelet-Bajorországból származunk. 1945-ig, 180 évig éltünk ott. Ebből a könyvből (1) tudtam meg az adatokat: 1763-ban 11, 1767-ben már 890, 1781-ben 1593, 1822-ben 2676, 1944-ben 5306 lakosa volt. Azt is kikerestem, hogy 1652-ben Fülöpfalu Wesselényi gróf birtoka. 1763-ban gazdátlan, parlagterület, és Filippova a neve. Amikor visszafoglalták a Délvidéket, és kiszorították onnan a törököket, osztrák fennhatóság alá került. 1907-ben lett Szentfülöp, 1918-ban Filipovo, 1942-ben megint Szentfülöp.

Népes családok éltek a faluban, általában öt-hat gyerekkel, nagyon vallásosak voltak. Negyvennégy-negyvenöt pap született, például doktor Robert Zollitsch, a német püspökkari konferencia elnöke és Wendelin Gruber is. Körülbelül százharminc-száznegyven szentfülöpi lányból lett apáca.

A település kimondott parasztfalu volt. 1500 kataszteri holdon kendert termesztettek. A kenderben óriási pénz volt abban az időben. A szomszédos kisvárosban, Hódságon a kendergyárban hétszáz ember dolgozott. A szentfülöpiek oda szállították a kendert, de volt, aki otthon dolgozta fel. A faluban három kenderáztató működött. (A kendert kévébe kötötték, rátették a vízre, és lenyomták, hogy puhuljon. Utána kirakták és szárították. Majd újra kévébe kötötték, és rádobták a törőre.)

Apai nagyapám, Johan Kirschofer huszonnégy-huszonöt embert foglalkoztatott, kereskedett is a kenderrel, hajógyáraknak szállított a kötélgártáshoz alapanyagot. Ő volksbundista volt. Emiatt közte és anyám családja között óriási zűr lett. „Az én házamba volksbundista ne jöjjön!” Ez

volt anyai nagyapám, Manz Jakab véleménye. Nem is engedett be egyet se. Szüleim emiatt nem kerültek össze. Nem tartottak se esküvőt, se lakodalmat. Azt mondta, majd ő fölnevel engem. Édesapámat nem ismertem, egyetlenegyszer láttam, messziről. Ő is Borba került, a rézbányába.

A szomszédasszonyomnak kocsmája volt mellettünk a sarkon. Tőle tudtam meg, ha Kirschofer nagyapám engemet látni akart, pénzt adott neki: „Eredj, hozd át a Józsit!”

Ő átvitt, és nagyapám akkor ott játszott velem. Később kivégezték a partizánok, együtt a kétszáztizenkettővel. Ő nem volt vezetőségi tag, csak egyszerű volksbundista. „Összeírás lesz.” Így szólt a hirdetés. Ő is bement a sétabotjával jelentkezni. Mindig sétabotjal járt.

Manz nagyapám magyar katona volt az I. világháborúban, a 8-as közös huszároknál szolgált Cegléden. Először a szerb, majd Szerbia összeomlása után az orosz fronton harcolt. Onnan távirászkolába vezényelték Bécs mellé. Amikor azt elvégezte, az olasz harctérre vitték, Aszagóba. Ott volt a háború végéig. 1912-ben vonult be, és '19-ben jöhetett haza!

A háború után disznókat szállított Horvátországba egy Kuhár nevű vágóhidnak. Rózsa Sándor pesti gabonakereskedelmi vállalatának pedig fölvásárolta a gabonát. Hihetetlen termés volt! Nemhiába nevezték Bácskát Európa éléskamrájának.

Négy fiuk, Jakab, János, Fülöp, Miklós és két lányuk, Annus és Rozália (ő az édesanyám) született.

Manz Jakab volt a Magyar Párt helyi titkára. Nekünk saját magyar zászlónk volt. Ünnepeken mi azt tettük ki, a volksbundisták pedig a németet.

\* A Földönfutók, hontalanok. Menekülés Bácskából 1944/45 című kötet (Keskenyúton Délvidéki Tragédiánk 1944–45 Alapítvány, 2016) folytatása

Amikor megszállta Magyarországot a német hadsereg, a szentfülöpi volksbundisták is fölbátorodtak. Manz nagyapám meg két vezetőségbeli társa megpróbálta meggyőzni az embereket, hogy ne adjanak golyófogónak fiúkat, apákat Hitlernek. (A volksbundisták beetették a jónépet, hogy „földet kapsz, ezt meg azt kapsz, csak gyere az SS-bel!”.) A szegény emberek közül ezt sokan elhitték.

A gyűlés után pisztolyokkal megtámadták a házunkat. Nagyapám pedig védekezett: két revolverével fölment a padlásra. Amíg az egyiket kilőtte a padláslyukon át, addig anyám a kémény mögött töltötte neki a másikat. Anyám akkor huszonkét éves volt.

(A pisztolyok még mindig el vannak ásva az első világháborús kitüntetésekkel együtt a szomszéd kertjében. Akkor, '44 novemberében fölkészültek a családok arra is, ha elhajtják az egész népet. A mi nagykapunkon is kis tető volt. Az alá rakták be a drága bársonyokat, összecsomagolt ruhákat, hogy majd ott megtaláljuk, ha hazatérhetünk.)

Nagyapám egy-két napra rá bement a községházára, mert élmezőnyvezető volt. Ott újratámadtak, és két társával együtt elvitték a kanzállásra, ahol a község kanjait tartották. Félig agyonverték a három férfit, és becsukták őket, aztán kidobolták a faluban: „Két pengőért meg lehet nézni a magyar disznókat, mert holnap fölakasztjuk őket.”

Anyám a szántásokon át elfutott Hódságra. (Nem lehetett telefonálni, mert a vezetéket elvágták.) Így értesítette a magyar csendőröket. Azok mentették meg nagyapámék életét. Orvost hívtak. Doktor Dickmann, apai nagyanyámnak az unokatestvére Szentfülöpön dolgozott. (Mellette orgona- és zongoraművész volt, Bartók Bélának jó barátja.) Ő kötözte be és látta el a sebesülteket. Nagyapám egyik társának a veséjét verték le, ülni se tudott, a másiknak a gerincét rugdosták össze. Őt Szabadka környékén egy tanyában dugták el, ott gyógyult föl.

Jakab és János ezt megtudta, azonnal hazamentek Pestről az apjukért. (Amikor a magyarok visszafoglalták Bácskát '41 tavaszán, a három Manz fiú fölment Pestre. Ott jó munkahelyet kaptak, jól kerestek, nem volt semmire gondjuk. Jakab ács-állványozó volt, Fülöp üveges és keres-

kedő, János pedig fodrász. Kőbányán, a Dreher sörgyárnál laktak. Miklós akkor még gyerek volt.)

Nagyapám ellenségei kifizelték, mikor mennek az állomásra. Ott elébük álltak. Jaksi akkor előkapta revolverét: „Ha valaki megakadályozza, hogy elmenjenek, azt ő lelövi!” Erre félreálltak, és nagyapámék fölszállhattak a vonatra.

Doktor Kalstein Oszkár professzor úr meggyógyította nagyapámat. Közben folyt az ostrom, egy gránát becsapódásától Fülöp kisebb, Jakab viszont súlyos sérüléseket szenvedett. Ez '45. január 5-én történt. Nagyapám házat ígért az orvosnak, ha megmenti a fia életét! Jakab kilenc napra rá vérmérgezésben meghalt, mert nem volt tetanusz-oltóanyag.

Jakabot a kórház udvarán, a kijelölt helyen ideiglenesen elföldelték. Két, két és fél hét múlva tudták pappal eltemetni. Nagyapám tölgyfa koporsót csináltatott, szánkóval húzták ki a Farkasréti temetőbe, mert hó volt akkor.

Amikor vége lett az ostromnak, nagyapám és Fülöp gyalog hazamentek Szentfülöpre. Jánost elvitték a nyilasok, Kőszegen megszökött tőlük, és visszament Pestre. Az apját és a testvérét nem találta ott, akkor ő is hazaindult. Szabadkán leszedték a vonatról a partizánok, és elvitték a bori rézbányába. (János nagybátyámat '48-ban engedték el a bori rabságból, egy magyar faluba, Doroszlóra ment. Az egyik rokon ott volt iskolaigazgató. Ő adott neki egy szobát, ahol meg tudott húzódni. Fodrászüzletet nyitott, ami utóbb olyan jól ment, hogy segéddel dolgozott. Megnősült, magyar lányt vett el. Ő mondogatta állandóan: „Gyerünk Németországba!” '65-ben aztán János fogta a családját, és kimentek.)

A szentfülöpi áldozatok ott vannak eltemetve a hódsági határban, ahol a németek légelhárító ütege volt. Ők onnan visszavonultak, és átkeltek a Dunán. (A Duna mentén súlyos harcok voltak, ott hatvanháromezer orosz esett el. Így mondták.) A volksbundisták nem várták meg az oroszokat. Ötven lovas kocsival, úgy hatszázán családosul, ők is átmentek a Dunán, aztán irány Ausztria és Németország! Ők megúszták. Azt a hibát elkövette a Volksbund-vezér, hogy a nagy sietségben ottfelajította a tagnévsort. De a partizánok nem válogattak! Ottmaradt nagyjából háromezer nyolcszáz lakos, akik nem bántottak senkit.

Amiről én tudok: Szentfűlöpön a partizánok az egyik legnagyobb gazdának a házában rendezték be központjukat, a parancsnokságot. Ott egy harminchét éves hölgy lakott, akinek a férje odavolt valahol a fronton. A hölgy nem akart *barátkozni* a parancsnokkal. Erre eldugtak nála egy fegyvert, utána házkutatást tartottak, és persze megtalálták. Kidobolták: „Így jár, aki fegyvert rejtetet!” A népet a templomudvarba terelték. Az asszony, amikor a kereszt előtt kísérték, fölpillantott rá, és elkezdett zokogni: „Jézus Krisztus! Én is olyan ártatlanul halok meg, mint te a keresztfán!” Odaállították a falhoz, és agyonlőtték.

Ezután, '44. november 25-én összeszedték a 16–60 év közötti férfiakat. Kiválasztottak közülük kétszázötvenkettőt. A többieket bezárták a templomba. Amikor a delet harangozták, mindenki levette a sapkáját, letérdelt a földre, és imádkozott. Utána négysoros oszlopba állították és keresztülhajtották őket a falun, közben lövöldöztek a levegőbe, hogy megfélemlítsék a népet. (Voltak, akik kinéztek az ablakon.) Kocsival ásót és lapátot vittek utánuk.

Közben megérkezett lóháton a partizánparancsnok. Be volt rúgva. Ő is elővette fegyverét, hogy majd lő. A lóva megijedt, megugrott, ő pedig meglötte saját magát. Másnap belehalt.

Zomborból meg lejjebből szedtek össze szlovákokat (2) és szerbeket, ők kerítették körbe kötéllel az áldozatokat, hogy ne tudjon senki elmene-külni. Hódságon is kivégeztek száznyolcvan embert, de egy megszökött. A szentfűlöpiekkel azért „alkalmazták” a kötelelet, nehogy az megismétlő-dön. Mindenkit levetkőztettek meztelenre. Egy illetőnek, akit odarendeltek lovas kocsival, kellett összeszedni a véres ruhákat. Doktor Dickmannt, aki ellátta a verés után a nagypapáékat, egy partizán agyonverte. (Amikor a magyarok bejöttek, akkor ezt a szerb komát az orvos alkalmassá nyilvánította, és így besorozták a magyar hadseregbe. Ő is bent volt a kivégzőosztagban, és bosszút állt.) Akik várták a halált, egész idő alatt imádkoztak. Egy fiú odaugrott az apjához, mielőtt belelőtték a gödörbe, és keresztet vetett. Volt, aki még mozgott, amikor ráesett a társa...

A kötéltartók végignézték mindent. El kellett azt mondani valakinek, hogy megnyugodjanak! De kinek? Nem beszélhettek arról, amit láttak. De a gónási titoktartásban ők hittek. Hogy a

pap nem árulja el őket. A kolduló apácáknak is elmondták. Valahogy kiszivároghatott, mert Németországban beszéltek a kivégzésekről.

Borzalmas lelkiállapotba kerültek az otthonmaradók. Hova lettek az emberek? Akkor még nem tudták, mi történt. Gyanították rá, hogy valami nagyon durva dolog történhetett. (Tizenöt éve tudtam meg: egy Amerikában élő nő szüleinek vendéglője volt Szentfűlöpön, ahova Kirschofer nagyapám is járt a mindenki által ismert nagyon szép sétabotjával. Egyszer egy ember megjelent vele ebben a vendéglőben! A vendégek leittatták, közben egyre azt kérdezték tőle: „Mondjad már, honnan szerezted ezt a sétabotot?!” Végül elkotytyantotta: Ott kapta, akkor, kint a Róth-tanyán.)

'45. március 31-én minden utcát harminc partizán szállt meg, és az embereket, ahogy voltak, kiterelték a házukból. A nagyon súlyos betegeket otthon hagyták. Aki nem tudott menni, azt a férje vagy a felesége fölcimbálta a dragacsra, és tolt. Kihajtottak bennünket a legelőre. Ott voltunk másfél napig. Kiválogatták a munkaerőt. Az anyától elvették a gyereket, és od'adták a nagyszülőnek. Nagyapámat meg Miklóst Vajszkára vitték kényszermunkára, nagyanyám Lalicra került.

Fűlöp nagybátyám, amikor látta a veszélyt, mindjárt lelépett, és egy barátjával – akinek Kalocsán pap rokona élt – átjött a határon. Nagynénémet, Annust, anyámat és engem beraktak a marhavagonba, és Gádorra (Gakovóra), a haláltáborba vittek.

A vasútállomáson edényeket tettek ki, azokba raktuk a gyűrűt, nyakláncot, órát... ezt-azt, kinek mije volt még. Egy asszonyt (tizenhárom-tizen-négy éves lány volt vele) bevitték egy szobába. Amikor kijött, a szájából folyt a vér. Kitérték az aranyfogait.

Gádor is német falu volt, kétezer-kétszáz, kétezer-négyszáz lakossal. Velünk tizenhét ezre duzzadt a létszám. Egy szobában húszan is fe-küdtünk. A tetvek ették az embereket. A patkányok éjjel szaladgáltak rajtunk.

Üres rántott levest, csalánlevest kaptunk, kukoricadarát. Meg ki amit tudott „szerezni”. Nem volt se kutya, se macska a faluban, mind megették a foglyok.

A parancsnok egy írástudatlan szabadkai szerb volt. Egy nő volt mellette, az tudott írni, olvasni.

Egy asszony elment koldulni Bezdánba. (Gakovo attól nincs messze.) Visszafelé megállították a partizánok, levetkőztették meztelenre, és agyonlőtték elrettentő példának.

Ennek ellenére mások is kijártak koldulni. Akiket elkaptak, elvették tőlük az ennivalót, és bezárták őket a pincébe, ahol térdig érő vízben álltak napokig. Az örök két vashordót tettek a sarokba, ott végezheték el a dolgukat a koldulók. Búzlótt a pince, mint a hajdermékű.

Az apácák Zombor környékén koldultak. Őket nem bántották a táborban. Segítettek, gyógyítottak. Anyám lábán egyszer csúnya seb keletkezett. Az apácák megnézték, és azt mondták: „Ezt nem tudjuk meggyógyítani. Lehet, hogy...” Gyógyszer ugye nem volt. Körösztyanyám – ő akkor még nem volt beteg – el akart vinni engem a táborból, hogy majd ő fölnevel. Annus, a nagynéném azt mondta: Nem! Ha anyámmal történik *valami*, majd ő fölnevel.

Anyám unokahúgának az anyja és négy lánytestvére halt éhen vagy tífuszban a táborban. Az ötödik lány odajött hozzánk, és azt mondta, ő se akar élni tovább. Egy-két napig ott volt velünk. Aztán egy szlovák ember elkérte anyámtól, mert nekik nem született gyerekük. (Ők bejöhetnek a táborba, mert szlávok voltak.) Nekünk se volt mit enni, anyám neki adta, de azért megkérdezte tőle: „Hová viszi?” „Szelencsára.” (3) A férfi megígérte, hogy becsülettel fölnevelik. Ígéretét megtartotta. A lánynak öt fiútestvére is volt. Úgy tudom, egyiket kivégezték az apjával együtt, a másik eltűnt, a harmadik Amerikába, a negyedik Ausztráliába, az ötödik Németországba került. Azt mondták a lánynak a nevelőszülei, amikor már nagyobbacska volt: ha bármelyik testvérehez el akar menni, ők eladnak mindent, és mennek utána. Annyira ragaszkodtak hozzá. A lány velük maradt, férjhez is adták.

A pénztárcámban őrzöm azt a fölszentelt Szent Antal-szobrocskát, amelyik velem volt a haláltáborban is. A feleségemnek, a fiunknak, a menyünknek, az unokáknak... mindenkinek van.

Egyszer megzörgették a gakovói szobánk ajtaját: „Vigyázzatok! Jönnek!” A sarokban volt a batyunk. Anyám csak annyit tudott tenni, hogy kivette Szent Antalt, rátette, és letakarta. A partizán kutatni kezdett, belerúgott a batyunkba: „Ez kié?” „Hármunké”, válaszolta gyorsan anyám. A

partizán levette a batyuról a takarót, meglátta Szent Antalt, szó nélkül letakarta. Elment, nem vitt el semmit.

Később, amikor Gruber pap már ott volt a táborban, ő tartotta az apácákkal a kapcsolatot. Egyik éjszaka bekopogtattak hozzá. Kinyitotta az ablakot. Egy partizán állt ott, és kérte, engedje be őtet, beszélni szeretne vele. Gruber pap beengedte.

„Ne haragudjon, hogy ilyenkor zavarom – mondta a partizán. – Nappal nem merek jönni. Szlovén vagyok. Én nem akartam partizán lenni, engem kényszerítettek.”

Aztán elmondta, hogy az édesanyja a halálos ágyán adott neki egy rózsafüzért: „Édes fiam, ezt fölszenteltettem neked. Legyen mindig nálad, mert minden bajtól megóv téged.”

„Elvesztettem ezt a rózsafüzért. Szenteljen meg nekem egy másikat” – kérte Grubert.

A pap azt mondta neki: „Fiam! Énnekem is lenne egy kérésem: Ne vedd már észre, amikor őrségben állsz, amikor kimennének az emberek koldulni egy kis kenyeret! Fordulj el, ne lásd őket, ne halld őket! Engedd, hadd menjenek! Megkapod a rózsafüzért.” Úgy lett. (4)

Gruber harminc két papot írt föl, akiket agyonütöttek, agyonkínóztak. Ő is nagyon sokat szenvedett, tizennégy évre ítélték. (5) Sok helyen volt börtönben. A lengyel pápa kérte meg, hogy menjen el Dél-Amerikába, oda, ahol német telepések élnek. Ezért jelent meg először portugálul a könyve, nem németül és nem magyarul. Utána spanyolul, olaszul, németül, magyarul is kinyomtatták. (6)

Fülöp Kalocsáról indult a keresésünkre. Gakovóban ránk talált, és ki akart hozni minket, de mi már annyira legyöngültünk a hastífusztól meg a maláriától, hogy menni se bírtunk. Nem tudtuk volna legyalogolni Garáig a tizennyolc kilométert. Legközelebb hozott be gyógyszert. Hozott ki a táborból ismerősöket. Kihozta a Kufferschmidt Kati nénit is a lányával együtt. Ők Sükösdre kerültek.

Lovas kocsit is bérelt (a kalocsai egyház támogatta ebben is). Egy alkalommal gyerekeket fektetett a szekérderekba, szénát dobott rájuk, és elindult velük. A partizánok utánakiabáltak: „Állj!” De ő nem állt meg, azok meg csak a levegőbe lőttek. Egyszer fordult elő, hogy elkap-

ták. Akkor csúnyán megverték. (Már itt laktunk Bácsalmáson, amikor hirtelen fulladni kezdett, rosszul lett. Leszívták a tüdejéről a vizet, mert akkor Gakovóban össze is rugdosták.)

Hátizsákot hozott, amikor újra jött. „Gyorsan, gyorsan! Most szabad az út!” Perfekt beszélt szerbül, senki se mondta volna meg, hogy nem szerb. Borostás volt az arca, a haja kilógott a sapkából. Mindig volt nála persze pálinka is. Már felkészültünk az indulásra. Én éjszaka nem akartam menni. „Mi lesz velem, ha szomjas leszek?” „Jé! – mondta Fülöp. – De jó, hogy eszedbe jutott! Vizet is kell vinnünk.”

A hátizsákba tömködtük a rongyainkat. Fülöp engem rátett, és a hátára emelt. Nagyon vékony voltam, csak csont meg bőr. Annust az egyik, anyámat a másik oldalról karolta, és nekivágtunk az útnak.

Az első magyarországi település Bácsszentgyörgy volt, aztán Gara. Fülöp fölmutatott az éjszakai égboltra: „Az a csillag van Gara fölött.” A csillag volt az irányjelzőnk. Vaskút, Baja következett, végül Kalocsa.

Fülöp a nagymamát is áthozta Kalocsára, legutoljára az öccsét meg az apját Vajszkóról, a Dunakanyarból.

Anyám Kalocsán az érsekség konyháján dolgozott, a többiek a kertészetben. Amikor lefejezték az egyházat, azt mondták, álljunk odébb. Ők már tudták, hogy Rákosi és a kommunizmus mit fog hozni.

A statisztikai adatokat is kiírtam: 165 szentfülöpi katona esett el a háborúban. '44. november 25-én a partizánok 212 férfit végeztek ki Hódságon a Róth-tanyánál. Ott is ásták el őket. A haláltáborban 833-an, az Oroszországba hurcoltak közül ötvenhárman haltak meg. A különböző falvakban agyonlőtt, agyonütött személyek száma: 24. Menekülés közben elpusztult 57, civilként, katonaként eltűnt 69. Ez összesen 1413. (7)

Azt hittük, hogy az az állapot nem tarthat sokáig. Ide kell költözni, hogy minél közelebb legyünk az otthonunkhoz. Ott van a házunk, mindenünk. Ezért kerültünk Bácsalmásra. „Nem igaz, hogy nem mehetünk majd haza.” Emlékszem, a dél-bácskaiak mindig erről beszélgettek, ha együtt voltak. Mikor dalra fakadtak, az első

volt, amit énekeltek: Nach meiner Heimat zieht's mich wieder... (Hazámba vágyom vissza...)

A vöröserdei (8) iskola igazgatójának Bácsalmáson volt tanyája 3-4 hold szőlővel. '44-ben leszüretelte, lepréselte, és amikor elforrt a bor, lefejtette, aztán fogta magát, elment Szentfülöpre, meglátogatta a szüleit. A partizánok elkapták és kivégezték. A felesége ebbe belezavarodott.

(Emlékszem, amikor nagyapámmal látogatóba mentünk hozzá, mindig azt mondta: „Ugye, Jakab bácsi, ez nem igaz? Csak beszél a nép. Ő Oroszországban van! Mi hazavárjuk!”)

Egy pesti családnak is volt itt szép tanyája szőlővel. Azt kellett dolgoznunk. A mellette levőt is lehetett. Annak a gazdája – a napokban tudtam meg – Temesváron halt meg a lágerban. Nem jutott el Szibériáig.

Ez az élet az állami gazdaság beindulásáig tartott. Miklós, anyám és Annus belépett, Fülöp kereskedő lett. Anyám először brigádmunkásként dolgozott, Annust elküldték Sárospatakra könyvelői tanfolyamra.

A mi családunk vallásos volt. Minden vasárnap mentünk templomba. Egyszer Annus megkapta munkahelyén a fölmondólevelet: „A szocialista eszmével összeegyeztethetetlen a templomba járás.” Megtudták azt is, hogy az apja *odaát* mivel foglalkozott, így kulákcsemetének is minősült, és kirúgták az állásából. Ő is brigádmunkás lett.

'51-ben Fülöp elment Sükösdre Kati néni lányáért, és elvette feleségül. Miklós is egy délvidéki sváb lányt vett el. A szülei úgy menekültek Bácsalmásra. Utána Vecsésen épített. Mindenki épített házat, de dolgozott is mindenki! Mátételkén, ide 15-20 kilométerre béreltünk földet. Vasárnap, ha megebédeltünk, összecsomagolt a család, és gyalog mentünk kukoricát kapálni.

Én boltos akartam lenni, de valakik közbeszóltak. Azt mondták: „Egyes gyerek, nincs rászorulva.” Én csináltam meg a számtanpéldáját azoknak, akik velem jöttek a fölveltélire. Őket fölvették, engem nem. Mi tudtuk, honnan fúj a szél! Akik annak idején itt az istenek voltak, azok döntötték el. Nekünk kuss volt. Ha meg akartak közülünk valakit alázni, azt mondták neki: „Te bűdös sváb!” Ide sok olyan német került, akik nem tudtak magyarul. A brigádban együtt dolgoztak, egymással ott is németül beszéltek. „Ha magyar kenyeret

eszél, minek cvancigolsz? Miért nem magyarul beszélsz?” „Az t a kenyeret eszem, amit én keresek. Nem azt, amit te keresel nekem!” Ez a párbeszéd sokszor elhangzott.

Nem kaptunk kenyérjegyet, mert svábok voltunk. Szerencsénkre a Molnár pékmester felesége is az volt. „Éjfél után két órakor menjünk a hátsó ablakhoz” – így szólt az üzenet. Nagymamám elment, kinyitották az ablakot, és a pék kidobta a kenyeret.

Olyan szegények voltunk, hogy még elég esz-cájgunk se volt. Mindenért a szomszédba kellett menni.

Ide, Bácsalmásra délvidéki magyar és sváb fiatalok is kerültek. Kint a tanyavilágban nagyobb bálók voltak, mint bent a városban. Körülbelül ötezren laktak a bácsalmási tanyákon. Ez rengeteg ember!

Előfordult, hogy a délvidéki fiú le akart kérni egy idevalósi lányt. „Szabad?” A táncoló legény a könyökével félrelökte, és táncolt tovább. Emiatt is nagy verekedések törtek ki. Az egyikbe Fülöp is belekeveredett, szőlőkaróval vágta fejbe. Szétrepedt a fején a bőr, valami tíz-tizenkét kapoccsal fogták össze. Éjszaka jöttek a lányok szólni. Nagymamám fogta a réznyelű kést meg a kocsilócsót, és ment, hogy megkeresse a tettest, és megvédje a fiait. Itthon az egész család azért imádkozott, nehogy megtalálja. Szerencsére nem találta meg, addigra szétszéledtek a bálók.

Máskor a lányok annak a fiúnak a szüleihez mentek szólni, akit úgy helyben hagytak, hogy nem tudott lábra állni. Az apja meg az anyja talicskát toltak érte.

A második kitelepítéskor ki akartak bennünket dobni abból a tanyából, amiben akkor laktunk. A nagymamám elmondta a kitelepítőknak, hogy ő mit élt át, hogy hány évig volt magyar katona, hány évig harcolt a frontokon a magyar hazáért. Ezt az országot ő élve el nem hagyja, ezt vegyék tudomásul! „Nem érdekel, mars ki az országból!” Nagymamám bement a boroskamrába, és a két fiának adott egy-egy szőlőcsákányt, ő meg egy szárvágót fogott: „Ha nem mennek el rögtön, itt ölök meg valakit!” Erre visszaadták a kulcsot a szomszédéknak is, akik bánáti svábok voltak, és előzőleg kidobták őket két lánygyerekekkel együtt a tanyából, aztán bezárták a házat.

A feleségem nagyszüleit viszont '46-ban kitelepítették, mindkét ágról. A feleségem kétévesen éppen náluk volt, mert a szülei a földön dolgoztak. „Szedjék össze, amit visznek, egy kis spinglit (így mondják svábul), azonnal menni kell!” A kétéves gyereket átadták a szomszédba. '68-ban látta újra nagyszüleit, amikor kimentünk hozzájuk.

A feleségem nem emlékszik, ugye kicsi volt még, mit csináltak, mit mondtak a szülei, amikor este hazatértek a munkából. Nagy bánata az, hogy később se beszéltek róla. Vajon miért nem?

Másik nagyszüleit is elvitték; nagypapa elveszítette az egyik lábát az első világháborúban, mégis kirakták a házból. Házaikat szabolcsi be-telepítettek kapták meg. (9)

Sztálin halála után Adenauer Moszkvában járt, és elérte, hogy hazaengedjék a hadifoglyokat és a gulagosokat. Azok a svájci vöröskeresztet kérték meg, hogy kutassák fel Jugoszláviában élő gyermekeiket. Több mint kétezer gyermeket találtak, akiket aztán Nyugatra vittek! Anyanyelvük használata Jugoszláviában tilos volt!

'68-ban írták a nagyszülők, hogy látogassuk meg őket. Háromszor adtuk be a kérvényt, de nem kaptuk meg az engedélyt. Akkor megkértem az igazgatót a munkahelyemen, hogy segítsen. Ő a minisztériumban felelősséget vállalt értünk, hogy visszajövünk. Az egész család mehetett, a fiunk kétéves volt akkor. A határon megkérdezte ugyan a hadnagy: „Maguk együtt vannak?” „Igen.” „Ha rajtam múlna, maguk nem mennének!”

A nagyszülők új házban laktak. Lent teljes berendezés, fönt padlásszoba, két fürdőszobával. Marasztaltak bennünket: „Gyerekek! Beszéltek mindannyian németül.” (A fiunkat is németül tanítottuk meg először, csak németül beszéltünk vele hároméves koráig.) Megkapjátok ezt a házat, helyben is van munka.” (Günzburgtól nem messze laktak. A másik nagyszülők Kelet-Németországba kerültek.)

Azt gondoltam, nem tehetem meg ezt az igazgatóval. Hazajöttünk. Közben a nagyszülők meggondolták magukat, és úgy határoztak, hogy *ittthon* akarnak meghalni. Eladták a házat, kimentünk értük, és hazahoztuk őket. A nagypapa hatvankilenc éves volt akkor, a nagymama négy évvel fiatalabb. A nagypapa két hónapra rá meghalt, *de ittthon!* A nagymama még élt néhány évig.



Anyámat behívták néha főzni az üzemi konyhára, ha vendégek jöttek a gazdaságba. A kezdet kezdetén, '61-ben nyolcvan és százhusz között volt a létszám. Tíz év alatt hat vagy hét raktáros és beszerző dolgozott a konyhán, de mind belebukott: nem tudtak elszámolni. Akkor mondta az igazgató: vezessük anyámmal közösen a konyhát. Anyám volt a főszakács, én raktáros lettem, csináltam a könyvelést... volt, hogy húsz-huszonkét kiségitő is dolgozott. Hozzánk tartozott a vendégház is, ahova külföldi vadászok jártak. Amikor én '78-ban átmentem az áruforgalomra, hatszáz főre főztünk.

Új konyhát építettek, az olyan szép volt, Magyarországon nem volt még egy olyan. Ezerötvenen dolgoztak akkor a kunbajai szőlőgazdaságban. Közép-Európa legnagyobb olyan, 230 000 hektoliteres pincészete volt, amit nem a föld alá, hanem a felszínre építettek. '91-ig, '92-ig működött. Most az egész parlagon van. Privatizálták, de a szőlők tönkrementek.

Tizennégy évig voltam az áruforgalmi osztályon. A Traubisodát nagyon keresték, de a meggylevet, a borokat is. Az enyém volt Békés, Csongrád, Bács-Kiskun megye és Pest megye déli része.

'86 telén mínusz 26 fok volt, elfagytak a szőlők, nem lett volna borunk az orosz exportra. Engem küldtek a Dunántúlra borokat vásárolni. Vettem Pesten egy borászati nagykönyvet, abból tanulgattam, és kiképeztem saját magam. Részt vettem a kóstolásokon is; úgy indultam borokat venni. Pár évig jártam. Baranyában nagyon ismertek, mert svábul beszéltem az emberekkel. Az nagyon tetszett nekik. A téeszelnököket, akikkel kapcsoltba kerültem, meghívtam vendégségbe. De nem a céghez, hanem hozzánk.

'91-ben leszázalékoltak. Otthon is volt szőlőnk, én a szőlőben nevelkedtem, itt is lett. Ahogy tudtam, béreltem is. Összeálltam egy barátommal, kibéreltünk két hold szőlőt, vasárnap délután mentünk permetezni. Barackost is telepítettem, paprikát is természettem.

Beindítottam ezt az üzletet, és lassan, fokozatosan kiépítettem a vásárlói kört. Nemrég átadtam a fiamnak mindent. Ugyanis dilemma elé kerültem. Az egyik unokám Békéscsabán járt technikumba, a másik Félegyházán tanult, a fiam pedig a bácsalmási gazdaságban dolgozott.

Először beszerző volt, utána kamionra tettek. Ismerték és szerették, hívták Pestre sofőrnek. Aki hívta, szintén bácsalmási volt. Elment, itt hagyta a családját, talált egy másik nőt... Akkor én azt gondoltam: „A családunk így szét fog esni!” Egy itt, a másik ott, a harmadik amott... Azt mondtam a fiamnak: „Én átadom neked az egész cók mókot. Ha gondolod, csináljad, én ami-ben tudok, segítek.” Így ő visszajött, és sikerült egyben tartani a családot. A két unoka a kecskeméti Mercedesnél dolgozik; a lány logisztikus, a fiú gépészmérnököt végzett, műszakvezető. Mind a kettőnek van saját lakása.

A szökés után 1957 januárjában jártunk először Szentfűlöpön és Doroszlón. Nagyapámmal mentem, aki mindent megmutatott. Először a házat néztük meg, beengedtek bennünket. Elnézést kértek, azt mondták, hogy őket becsapták, hallották, hogy itt milyen borzalmas dolgok történtek, ők arról nem tehetnek.

Azután mentünk a temetőbe. A látvány, ami fogadott bennünket, sokkoló volt! Megtaláltuk a dédapám piros márványkő síremlékét. Ő harminchárom évig a szentfűlöpi község házában főkönyvelő volt, '37-ben halt meg. Dédanyám éhen halt a gakovói haláltáborban. Hajnali háromkor azt mondta a lányának, akivel egymás mellett feküdtek a szalmán: „Kati! Ülj föl, segíts imádkozni, mert én meghalok.” Imádkoztak, és öt-hat óra körül meghalt. Dragacsra tették, és kitolták a tömegsírba.

A sírkövek nagy részét elhordták, a keresztekkel flasztrozta, beépítették a házakba. A nagyobb kriptákat fölbontották. A csontok ott feküdtek, a koporsók szétdúlva, akár csak a kápolna alatti pince, ahol papokat és apácákat temettek a falba... a kápolnán nem volt tető. Azóta a temetőt meg a kápolnát is eldózerolták. Új temetőt nyitottak mellette.

Elmentünk nagyapámmal az ő szülői házához is. Nagyapám kopogott. Nem jött ki senki. Résnyre kinyitotta az ajtót, éppen csak annyira, hogy belássak. Ő is benézett: „Nézd, ebben az udvarban játszottam gyerekkoromban.” Az új tulajdonos észrevett bennünket. Odajött és ordított: „Mit keresnek itt?! Takarodjanak innen! Ezért én harcoltam... ez az enyém!” Ezt is borzasztó volt hallani. Jugoszláviának a déli részén van egy Gračac nevű hegy meg város is. Annak a környékéről telepítettek licsánokat Szentfűlőpre, és Bački Gračacnak nevezték el.

'75-ben a feleségemmel jártunk kint. Zomborban talákoztunk egy bajai apácával, aki szintén Szentfülöpon született. Azt kérdezte, hova megyünk. „Gakovóra.” „Az én édesanyám is ott halt éhen! Nem vinnének el?” „Jöjjen – mondtam – elviszem.”

Megálltunk a temető szélén, és elindultunk befelé a tömegsírokhoz. Összetörve minden, bujdosunk az ágak alatt. Mi jobbra mentünk, ő balra. Egyszer halljuk, hogy nagyon sír és kiabál. Harminc év után találta meg az anyja sírját! Egy rokonuk lakott a közelben, egy gakovói tanyán; ő jelölte meg a sírt, és ráíratta a nevet. Megvártuk, amíg sorstársunk lecsendesedik és megnyugszik.

2008-ban, amikor az emlékművet avatták, nagy ünnepséget rendeztek. Brazíliából, Amerikából, Németországból repülőgépekkel, buszokkal jöttek az egykori szentfülöpiek. „Te ki vagy?” „Hát te?” Ezt kérdeztük egymástól. A szentfülöpi lókereskedő fiával vittük a koszorút. Ezt írták rá: „Szentfülöpiek az egész világról.”

Ő is megszökött a gakovói táborból. Cselédnek szegődött egy kunbajai tanyára. Beleszeretett a gazda lányába, de egy rokona elvitte Ausztriába, így elszakadt a lánytól. Megígérte neki, hogy visszajön érte, sok mindent ígért neki. Stájerországban kitanulta a hentesmesterséget, megnősült, üzletet nyitott, ami kiválóan működött. Lett pénze, kivándorolt Kanadába, ott megvett egy farmot. Állattenyésztéssel foglalkozott, vágóhídja egyre jobban ment, Kanada legnagyobb

hússzállítója lett. Egyszer visszajött Németországba, kivitt egy író, és elmondta neki az életét. A könyvet német és angol nyelven kiadták, nekem is megvan. Az emlékmű költségeihez is hozzájárult. „Itt a pénz. Amennyi kell, annyi van!” Finnországból hozták hozzá a követ. (Az emlékmű több mint 50 000 euróba került.)

Megírták Bácsalmás történetét az itteniek is. Miért nem írták le azt is, hogy három napig le volt zárva a város, és az alatt a szerbek kirabolták? Járt hozzám egy csupaizom ember. Beszélgetés közben elmondta: tizenöt éves korában elvitték őt is a partizánok rakodónak. „Három napon át hordtuk ki a sváb házából a bútorokat. A rakpart tele volt velük. A partizánok a tükrök előtt illegették magukat, igazították a sapkájukat, a puskájukat, mi meg kuliztunk, hordtuk a bútorokat a vagonokba.”

Nem kértünk kárpótlást. Azt mondták, még az utcára se érdemes kiállni az autóval érte. Szerbia soha nem tudja kifizetni azt, amit elvettek tőlünk.

Megkért az itteni igazgató hölgy, tartsak előadást a diákoknak, ő megszervezi. „Én egyedül ezt nem szeretném eldönteni, ne vegye rossz néven. Meg akarom beszélni a családommal.” Hazajöttem, mondom a fiamnak: „Mit szólsz ehhez?” „Apu, azt csinálsz, amit akarsz. Ha elmeséled, ami veletek történt, amit ti átéltek és szenvedtetek, amit veletek megcsinálhattak, azt máma ember már nem hiszi el.”

### Jegyzetek

(1) Andres Rack: Filipova 1763-1945. Die Häuser eines donauschwäbischen Dorfes und ihre Bewhoner. Wien, 1989., 42. p.

(2) „A XVIII. század végén, jórészt a németekkel egy időben telepítették ide őket a vármegye déli részére a magyar felvidékről s a hol nagy tömegben élnek...” Arcanum. Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai. Bács-Bodrog vármegye I. Bács-Bodrog vármegye népe. 3. Tótok.

(3) Szlovákul Szelenca (Bácsújfalu). A népesség 91, 18 %-a szlovák. (Wikipédia).

(4) Wendelin Gruber: A vörös sárkány karmai között. Keskenyúton Délvidéki Tragédiánk 1944–45 Alapítvány, Budapest, 2019, 59. p.

(5) Wendelin Gruber idézett műve, 115. p.

(6) Dr. Georg Wildmann: Wendelin Gruber SJ. atya élete és működése. Uo., 183. p.

(7) A. Rack idézett könyve, 61. p.

(8) Bácsalmás külterülete.

(9) A bácsalmási római katolikus plébánia és a város honlapján ez olvasható: „1944-től a történelmileg kialakult és az adottságokhoz alkalmazkodott gazdasági-társadalmi-népességi rendszer alapjaiban megváltozott. Az általános mozgósítások, a gettóba tömörített zsidók elhurcolása, majd a szovjet katonai megszállás és a délvidéki partizánakciók, a Dél-Bácskából ide menekülők elhelyezése és élelmezése, 1945 januárjától a Szovjetunióba történő internálások, a németek vagyonekobzása, majd nagyrészüket kitelepítése (kb. 4500-4800 fő) végzetes következményekkel járt. A Csallóközben betelepített magyar családok létszámban nem pótolták a kitelepítések által okozott veszteségeket. Az üldöztetések (kulákok), a Tito-korszak miatt létrehozott határsáv, az ötvenes évek anomáliái (a beszolgáltatási kötelezettség) miatt csoportosan kényszerült elhagyni a lakosság (ipari vidékeken vagy Nyugaton, 1956) remélve a boldogulást. A lakosság mintegy 50%-a kicserélődött.”

Erdei Ferenc Futóhomok című szociográfiájában Felső-Bácska fővárosaként írta le Bácsalmást. Letölt. 2020. július 10.